

VII. Ders: Farabi'nin felsefesi: Ebu Nasr Muhammed b. Turhan Uzluk el-Farabi (870-950): İslam kültür ve medeniyet çevresinde Muallim-i Sani (İkinci Öğretmen) olarak tanınmıştır. İslam felsefesinin kurucusudur. Felsefede, sadece, birinci öğretmenin (Muallim-i Evvel'in) Aristoteles'in eserlerini şerh etmekle yetinmemiş, orijinal pek çok eser ve makale de kaleme almıştır. İslam'da ilk felsefi sentezi yapmıştır. Aristoteles'in felsefesiyle İslam dinini uzlaştırma fikri, ilkin Farabi'ye aittir. Kendinden sonra gelenler aynı fikri devam ettirmekle yetinmişlerdir.

Farabi'nin eserleri, mantıkla ve diğer alanlarla ilgili olanlar olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Mantıkla ilgili olan hatırı sayılır eserleri, ya şerh ya da haşiyeler şeklinde, Aristoteles'in *Organon*'unun çeşitli kısımlarıyla ilgilidir. Diğer alanlarla ilgili olan eserleri ise, ona göre, felsefenin öteki dalları olan fizik, matematik, metafizik, ahlak ve siyasetle ilgilidir.

Farabi, mantık ilminin ona uyulduğu takdirde, zihni islah edebilecek ve insanı, hakikate giden doğru yola yönelip, hataya düşme tehlikesinden kurtaracak genel kaideleri gösterdiğini belirtir. Ona göre, düşünülebilir (intelligible) şeylerin kanunlarını araştırmak, mantığın temel konusudur. Kategoriler (Makulat), Yorumlar, Kıyas, Burhan, Cedel (Diyalektik), Safsata, Hitabet ve Şiir mantığın birer kısmıdır. Burhan, hepsinden önemli ve değerlidir. Ondan önceki kısımlar, bir bakıma, mantığa giriş sayılabilirler. Ondan sonrakiler de hatadan ve yanıltmaktan kaçınmayı gösterirler. Farabi, görüldüğü üzere, tuhaf olarak, Hitabet ve Şiir'i de mantığın bir kısmı olarak saymıştır. Bu da onun Aristoteles'in çıkırını takip ettiğini gösterir. Farabi'nin mantığa olan katkısı iki yönlüdür. Öncelikle, Aristoteles'in mantığını Arapça konuşulan çevrelere doğru ve anlaşılır şekilde açıklamakta başarılı olmuştur. İkinci olarak, mantıktaki akıl yürütmelerin beş sınıfa ayrılmasının temellerini ortaya koymuştur. Bunları da şöyle açıklamıştır: Eğer akıl yürütme, kesinliğe götürürse, o, burhani (ispatlayıcı); iyi niyet yoluyla kesinliğe benzer bir anlayışa götürürse, cedel (diyalektik); eğer art niyet ve yanlışlıkla kesinliğe yakın sonuçlara götürürse, safsata; muhtemel fikirlere yöneltirse, hitabi; ruha zevk veya acı veren hayallere sevk ederse, şiirseldir. Bu farklı türler, ona göre, şartlara ve dinleyenin ölçülerine göre kullanılır. Filozoflar ve alimler burhani akıl yürütmeyi; İlahiyatçılar sadece cedeli, siyaset adamları ise hitabete dayalı kıyası kullanırlar.

Farabi, öncelikle, Aristoteles'in eserlerinin gayesi ve uslubunun araştırılmasıyla ilgilenmiştir. Bu nedenle, '*Aristoteles'in Alfabe Adlı Kitabının Her Bir Bölümündeki Gayesi*' adlı eserini kaleme almıştır. İbn Sina da, onun bu eserini okuyunca Aristoteles'in *Metafizik*'ini kolayca anlamıştır.

Aristoteles, felsefesine, 'herkes doğal olarak bilmek ister' ile, Farabi ise, felsefesine, 'herkesin istediği şey hayırdır' ile başlamıştır. Ona göre, mutluluk, hayırların en büyüğüdür; en mükemmeldir. Hayırların en büyüğü olan mutluluk, 'Hep Etkin Akıl' (el-akl el-fa'al) ile birleşmekle gerçekleşir. Çünkü insan, kendisini anlamak için evreni anlamaya, evreni anlamak için de onun amacını anlamaya mecburdur. Evrenin amacını anlamak, mutluluk demektir. İnsanın kendisini ve evrenin amacını anlamaya çalışması, esasında felsefe yapmaktan başka bir şey değildir. Demek ki, mutluluk, felsefe yapmakla ilgilidir.